

**Notes sobre l'inici
de la pedagogia
obrerista a la
ciutat d'Eivissa**

M. Neus Garcia
Ferrer

Educació i Cultura
(1998), 11:
93-101

Notes sobre l'inici de la pedagogia obrerista a la ciutat d'Eivissa

M. Neus Garcia Ferrer

Summary

In the sixties, the appearance in Ibiza city of the conservative bourgeoisie mentality was paralleled by the first elements of labour education. These hesitant demonstrations, unchained by the phenomenon of urban labour, would not have been present if the first bourgeois elements of the city had not existed. If sailors, fishermen and field labourers were aware that they needed an education, it was because they had enough social and class identity, and were therefore aware, to a certain extent, of their exploitation and consequently organised themselves to defend their common interests. Nevertheless, the weakness of these pedagogic and labour demonstrations throw light upon the slight strength or presence of the first bourgeois elements in Ibiza, still economically weak. That would be an explanation of their conservative character and, generally, of their assimilation by the local island powers.

Analitzarem les primeres manifestacions d'educació obrerista que es donaren a la dècada dels seixanta a la ciutat d'Eivissa i que ens confirmen l'existència dels primers elements de caire burgès. De fet, aquestes manifestacions tan sols són possibles si es donen elements que, de qualche forma, en possibiliten no tan sols l'existència, sinó també l'organització, a fi de lluitar pels seus interessos, sempre contraris als de les classes contractants. Ens adonarem, per un costat, que una de les finalitats que pretenia assolir el Casino Acadèmia del Poble era la instrucció recíproca entre els socis; sembla provat que a la seu de l'esmentat Casino s'impartiren classes de lectura, escriptura i aritmètica per a mariners, pescadors i jornalers del camp. Amb el canvi de denominació que sofrí l'esmentada societat l'any 1866, en què passà a denominar-se Casino del Comerç, aquestes activitats educatives o bé desaparegueren, o bé es varen veure notablement retallades.

D'una altra banda, intentarem aportar algunes dades sobre la tasca educativa portada a terme pels republicans i ens centrarem, en particular, en l'anàlisi de les postures que, en matèria educativa, va adoptar el setmanari republicà *Les Pitiuses*.

1. La tasca educativa del Casino Acadèmia del Poble

Al final de 1864 tan sols existia a la ciutat d'Eivissa una societat d'esplai que rebia el nom de Casino Academia del Pueblo. Aquesta societat, que estava ubicada a la Marina, es va crear el mes de gener de 1856 i el seu reglament va ésser aprovat l'1 de febrer del

mateix any¹. Deu anys després de la seva creació, el Govern promulgà una Reial ordre per la qual disposava la clausura de les societats polítiques. Aquestes disposicions legals implicaren el tancament del Casino, ja que aquest era en realitat la seu del Partit Progressista; malgrat tot, passats uns tres mesos va tornar a obrir les portes, aquesta vegada sota la denominació de Casino del Comercio².

Pel que fa a les persones que en promogueren la creació, podem indicar que el 19 de gener de 1857, Plácido Pereyra, juntament amb altres persones, presentaren el plànol de l'edifici destinat a albergar la futura Acadèmia del Poble, que projectaven construir en un solar que «... *les fue cedido frente a la antigua Aduana*»³. Hem indicat que aquesta Acadèmia va haver de tancar les portes el mes de gener de 1866, per tornar-les a obrir el mes de maig del mateix any, sota el nom de Casino del Comercio. Entre els «*propietarios y sujetos de intachable conducta*» que promogueren la creació d'aquesta darrera figurava Pere Palau que presidia l'Acadèmia del Poble el 1864⁴.

Segurament, es tractava de Pere Palau i Aqüenza, ja que és l'única persona amb aquest nom i primer cognom que figura a la llista de majors contribuents de la ciutat d'Eivissa referida a l'any 1864⁵. Pel que fa a l'origen, podem indicar que és molt probable que fos fill del «*distingit*» (en paraules d'Isidor Macabich) matrimoni format per Juan Palau i Josepa Aqüenza⁶ i que el seu avi fos el corsari Juan Palau de Pere, patró del xabec *Verge de la Soledat* que l'any 1801 rebé la patent de cors i mercaderia⁷. De Pere Palau podem afegir que, a més de ser un dels majors contribuents de l'illa, vivia a la plaça de la Constitució, situada a la Marina⁸, i que militava activament en el Partit Progressista. De fet, el Govern sospitava que havia estat un dels autors de la proclama subversiva que es va trobar sota les portes d'algunes cases de la ciutat d'Eivissa l'any 1866⁹.

Les despeses derivades de la construcció del Casino Acadèmia del Poble anaren a càrrec dels promotors de l'esmentat projecte; tant és així, que en un document datat el 19 de novembre de 1864 s'afirma que «... *varios individuos de esta Ciudad en su arrabal costearon la construcción de un edificio y formaron (...) una sociedad...*»¹⁰.

Per tot això, podem afirmar que els propietaris que destinaren part del seu capital a la construcció de l'edifici on s'instal·là el Casino Acadèmia del Poble no podien ésser uns

¹ *Estat expressiu dels Casinos, Liceus, Ateneus i altres societats d'esplai...* està datat a Eivissa el 19 de novembre de 1864, a «Correspondència Rebuda, any 1864» a Arxiu Històric Municipal d'Eivissa.

² Es va clausurar el mes de gener de 1866 i es reobrí el 26 de maig del mateix any. Vegeu: MACABICH LLOBET, I.: *Historia de Ibiza*, Art-85, Barcelona, 1985, 2a edició, vol. II, pàg. 91.

³ *Ibidem*, pàg. 75.

⁴ *Ibidem*, pàg. 91.

⁵ «Llistes electorals per a Diputats a Corts» al *Bolletí Oficial Balear* de 15 de gener de 1864, núm. 4.867.

⁶ Sabem que Juan Palau es va casar amb Josepa Aqüenza i que l'any 1840 tenien un fill, Manel que tenia desset anys. Vegeu: MACABICH LLOBET, I.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 65.

⁷ MACABICH LLOBET, I.: *Corsarios Ibicencos en los siglos XVIII y XIX. (Apuntes biográficos)*, Imprenta Prensa Ibicenca, Eivissa, 1917, 2a ed., pàg. 97.

⁸ *Llistes electorals per a Diputats a Corts* al *Bolletí Oficial Balear* de 15 de gener de 1864, núm. 4.867.

⁹ MACABICH LLOBET, I.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 96.

¹⁰ *Estat expressiu dels Casinos, Liceus, Ateneus i altres societats d'esplai...* està datat a Eivissa el 19 de novembre de 1864, a «Correspondència Rebuda, any 1864» a Arxiu Històric Municipal d'Eivissa.

altres que els primers elements d'ideologia burgesa que en aquest cas militaven en el Partit Progressista o hi simpatitzaven.

Pel que fa a la seva finalitat, Isidor Macabich ens indica que era, en realitat, la seu del Partit Progressista. La darrera funció del Casino va ésser la de reunir un grup de progressistes en un edifici situat al número 5 de l'antiga plaça de la Tertúlia¹¹. A pesar d'aquestes afirmacions, sembla que aquesta societat es proposava assolir altres finalitats. Així, en el document esmentat anteriorment, s'indica que la seva finalitat era la «... *instrucción recíproca entre los individuos que la componen*», concretament en les matèries de «... *lectura, escritura y aritmética*»¹². En aquest sentit, Isidor Macabich afirma que als seus locals s'impartien classes nocturnes per a obrers¹³. Per una altra banda, l'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador Habsburg-Lorena ens indica que l'edifici que ocupava l'Acadèmia del Poble fou expressament construït amb el propòsit de constituir-se en una societat d'esplai i instrucció¹⁴.

El Casino completà les anteriors tasques educatives amb altres formes d'educació; concretament comptava amb un «... *gabinete de lectura exclusivamente para los socios*» i amb una «... *academia de música para los mismos*»; així mateix es feien «... *algunas funciones teatrales y bailes públicos*»¹⁵. Si tenim en compte, d'una banda, el sentit que la societat d'aquella època donava a ensenyaments tals com la música i, d'altra, que aquests ensenyaments s'inclouïen en el currículum del Casino, arribarem a la conclusió que els plantejaments pedagògics no eren excessivament radicals. El fet que elements originaris de la classe mitjana i de professions liberals haguessin promogut aquest projecte justifiquen aquestes perspectives moderades.

En conseqüència, més que una experiència de caire absolutament obrerista, ens trobam davant una situació més pròpia del paternalisme cultural, amb certs aguaites de propaganda i difusió política. Els progressistes obriren una escola per al poble i, molt probablement, a més de la funció regenerativa pròpia de l'expansió educativocultural, cercaven assentar la seva ideologia en les capes més populars de la població.

Per què es clausurà el Casino Acadèmia del Poble per obrir pocs mesos després les portes sota la denominació de Casino del Comerç? Va ésser tant sols una maniobra per evitar la Reial ordre de 1866 promulgada pel Govern? Representava el Casino Acadèmia del Poble una amenaça per als interessos de les classes dominants? Va ésser degut al fet que aquestes classes que simpatitzaven amb el Partit Moderat intentaven reaccions a favor dels seus interessos de classe, concretament dirigides a fer fracassar el projecte educatiu del Casino? Si és certa aquesta suposició, l'activitat pedagògica del Casino Acadèmia del Poble s'hauria trobat deslligada del poder fàctic de l'Església. Tenim notícia que el 2 de maig de 1866, el batle constitucional d'Eivissa, Ignasi Llombart i Valls, informà favorablement el governador de la província sobre el contingut del reglament i de la conducta de les persones que promovien la constitució d'una societat anomenada Casino

¹¹ MACABICH LLOBET, I.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 91.

¹² *Estat expressiu dels Casinos, Liceus, Ateneus i altres societats d'esplai...*, està datat a Eivissa el 19 de novembre de 1864, a «Correspondència Rebuda, any 1864» a Arxiu Històric Municipal d'Eivissa.

¹³ MACABICH LLOBET, I.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 91.

¹⁴ HABSBURGO LORENA, L. S.: *Las antiguas Pitiusas*, Impr. del Comercio, Palma, 1890, tom II, pàg. 80.

¹⁵ *Estat expressiu dels Casinos, Liceus, Ateneus i altres societats d'esplai...*, està datat a Eivissa el 19 de novembre de 1864, a «Correspondència Rebuda, any 1864» a Arxiu Històric Municipal d'Eivissa.

del Comerç¹⁶. Aquest vistiplau implica que, amb el canvi de denominació, el Casino no representava cap perill per als interessos de les classes dominants, ja que no podem oblidar que governaven l'Ajuntament. Que el Casino, després de l'any 1867, no implicava cap perill es veu corroborat per l'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador Habsburg-Lorena, que, en aquest sentit, afirmà:

«Los viejos van al Casino o a la Academia del pueblo, para enterarse por los periódicos, a veces algo atrasados, que reciben estos centros de reunión, de las novedades que concurren en el continente o en el resto de la provincia y que por lo regular no producen apenas alteración sensible en la sosegada vida de los ibicencos.»¹⁷.

Aquest fet ens porta a plantejar-nos, de nou, diversos interrogants: la clausura del Casino Acadèmia del Poble i la constitució del Casino del Comerç significà que el conservadorisme i l'Església havien recobrat el control ideològic de la societat, almenys en matèria educativa? Va sofrir el Casino un canvi de nom o el canvi va ésser més profund? L'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador Habsburg-Lorena, que visità les Pitiüses els anys 1867 i 1875, no fa referència que a l'edifici del Casino s'impartissin cap tipus de classes, ans al contrari, ens indica que «... se dan en algunas ocasiones bailes y espectáculos teatrales»¹⁸; el que ens permet suposar que les tasques educatives desenvolupades a l'Acadèmia del Poble, o bé havien cessat, o bé havien estat notablement reduïdes.

Malgrat totes aquestes circumstàncies, el Casino va arribar a adquirir una importància significativa. Aquesta afirmació es fonamenta, en primer lloc, en el fet que va funcionar de forma pràcticament ininterrompuda des de l'any 1856 fins a l'any 1890¹⁹ i, en segon lloc, en l'elevat nombre de socis, devers cent, amb què comptava l'any 1868. Aquest nombre pot considerar-se elevat si el comparem amb els seixanta-set que tenia el Liceu Ebusità, seu del partit moderat, o els trenta-set del Casino del Comerç²⁰.

2. La tasca educativa dels republicans

Pel que fa a les activitats protagonitzades pels republicans, podem indicar que s'agruparen entorn del Centre Republicà Federal i que el seu *Reglament Provisional* va ésser aprovat per l'Alcaldia Constitucional d'Eivissa el 24 de març de 1870²¹. En el primer article es feia constar que la seva finalitat era, a més de defensar la forma de govern republicana federal, instruir els seus associats:

¹⁶ (Còpia de l') *Ofici dirigit per l'Alcalde Constitucional d'Eivissa, Ignasi Llobart i Riera, al Governador de la Província de Balears*, està datat el 2 de maig de 1866 a «Correspondència Rebuda, any 1866», AHME.

¹⁷ HABSBURGO LORENA, L. S.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 131.

¹⁸ *Ibidem*, vol. II, pàg. 85.

¹⁹ MACABICH LLOBET, I.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 139.

²⁰ *Ofici dirigit per l'Alcalde Constitucional d'Eivissa, Bartomeu Ramon, al Governador de la Província de Balears*, està datat el 28 d'abril de 1868, transcrit a MACABICH LLOBET, I.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 89.

²¹ *Ofici firmat per l'Alcalde Constitucional d'Eivissa, Bernat Calvet*, està datat a Eivissa el 24 de març de 1870, a «Correspondència Rebuda, any 1870», AHME.

«Artículo 1º.- El objeto de la Sociedad es defender por los medios legales sancionados por la Constitución, la forma del gobierno Republicano federal, é instruir á sus asociados.»²²

Malauradament, l'absència de documentació ens impedeix determinar quin tipus d'instrucció reberen. El Centre Republicà Federal va continuar funcionant fins al mes de novembre de 1874, en què es rebé l'ordre de tancament²³.

No podem, malgrat tot, deixar de comentar una significativa coincidència que ens permet pensar que els republicans també fundaren una societat d'esplai: el Casino Artístic. L'1 de febrer de 1866 es va fundar aquest Casino per iniciativa del comerciant Críspol Gotarredona. Per una altra banda, ens consta que fou aquest un dels regidors de l'Ajuntament d'Eivissa que presentà immediatament la dimissió el 31 de desembre de 1874 en conèixer-se la notícia de la proclamació d'Alfons XII com a rei d'Espanya, fet que ens permet afirmar que militava en el Partit Republicà, o hi simpatitzava. Per una altra banda, si tenim en compte que l'any 1868 hi havia a la ciutat d'Eivissa tres societats d'esplai: el Casino del Comerç, seu del Partit Progressista, el Liceu Ebusità, seu del Partit Moderat, i el Casino Artístic, és factible deduir que aquest darrer, que havia estat fundat per un republicà, era la seu d'aquest partit polític. L'esmentat Casino estava instal·lat a la plaça de la Tertúlia i va comptar amb una reduïda sala destinada a representacions teatrals. L'any 1868 comptava amb trenta-set socis, tots ells pertanyents a la *classe artesana*.

Tornam a tenir notícies de l'activitat dels republicans a Eivissa al final de 1885, quan Juan Arabí Respeto, president del Partit Republicà i exalumne del Col·legi de Segon Ensenyament d'Eivissa, començà a dirigir el setmanari republicà *Les Pitiuses*²⁴, que es publicà des de l'11 d'octubre de 1885 fins al 21 d'agost de 1886²⁵.

Al llarg de l'any escàs en què es va publicar l'esmentat setmanari, la seva línia es va caracteritzar per combatre enèrgicament el setmanari *L'Ebusità*, òrgan d'expressió del Partit Moderat²⁶.

Pel que fa a l'educació, es caracteritzà per una defensa incondicional del Col·legi de Segon Ensenyament. Així, en el seu primer número, no va dubtar a agrair públicament l'actuació d'Antoni Prats i Company (a qui va qualificar de «*nuestro distinguido amigo particular*»), per la seva decidida i valuosa intervenció a favor de la supervivència de l'esmentat centre²⁷. En un altre número, va remarcar els desavantatges que es derivarien per a l'illa de la supressió del col·legi; perill que era determinat per l'amenaça de dimissió del professorat, motivada pel retard amb el qual percebien els seus havers:

«Dícese que los profesores del Col·legio de Segunda Enseñanza de Ibiza están resueltos á renunciar sus cargos.

²² El *Reglament provisional del Centre Republicà Federal* consta de desset articles. Vegeu: *Reglament provisional del Centre Republicà Federal*, datat a Eivissa el 23 de març de 1870, a «Correspondència Rebuda, any 1870», AHME.

²³ PRATS GARCÍA, E.: *Història d'Eivissa i Formentera*, Ed. *Diario de Ibiza*, València, 1991.

²⁴ *Les Pitiuses*, núm. 19, 2 d'abril de 1886.

²⁵ A l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa es conserven els 35 números que es publicaren del setmanari republicà *Les Pitiuses*.

²⁶ MACABICH LLOBET, I.: *Op. cit.*, vol. II, pàg. 136.

²⁷ *Les Pitiuses*, núm. 1, 11 d'octubre de 1885.

Sentiremos que se confirme la noticia, como sentimos que no se les satisfagan todos los haberes que tienen devengados.

La clausura del Col·legio, si se lleva á efecto, significará que Ibiza, colocada en la senda del progreso, anda como los cangrejos. Hacia atras.»²⁸

Al costat d'aquesta línia, caracteritzada per la defensa del Col·legi de Segon Ensenyament, va combatre amb força el Reial decret de 18 d'agost de 1885, que fou promulgat essent ministre de Foment Alexandre Pidal i Mon, a causa dels enormes privilegis que aquest concedia als col·legis regits pels religiosos. D'aquesta manera, l'1 de novembre de 1885 criticà obertament el Decret Pidal, «... por establecer trabas y privilegios, en virtud de los cuales la segunda enseñanza en España vendrá á pasar á manos del clero»²⁹. El 5 de desembre, en un altre article s'afirmava:

«La enseñanza está en manos de los clérigos; en los cuatro ángulos de España se abren nuevos conventos, disfrazados de escuelas é institutos; la Unión Católica prevalece, los obispos, si no co-partícipes, son consejeros, y se halla más pujante que en tiempos de Donoso Cortés el nuevo ultramontanismo.»³⁰

En un altre article, publicat el 24 del mateix mes, es presentà una extensa llista, en la qual es relacionaven tots el col·legis regits per religiosos que havien estat subvencionats el darrer mes pel Ministeri de Foment³¹, dades que venien a corroborar les afirmacions fetes en l'article del 5 de desembre.

En resum, podem afirmar que, en matèria educativa, els republicans eivissencs es caracteritzaren per la defensa de l'ensenyament laic, en particular del Col·legi de Segon Ensenyament i una crítica ferotge del Reial decret de 18 d'agost de 1885 que concedia immensos privilegis als col·legis regits pels religiosos.

Finalment, trobam publicat el 18 d'octubre de 1885 a *Les Pitiuses* un curiós anunci en el qual es resumeix el concepte de formació ideal per a la classe obrera:

«Nuevo Método de Enseñanza Útil y Económico. Clase nocturna dirigida por el Sr. Ribas (Federico). Seis meses son suficientes para aprender a leer, y diferentes reglas de Aritmética y el modo de emplearlas, lo precisamente necesario para la clase obrera»³².

Observam que s'havia eliminat l'aprenentatge de l'escriptura i que el temps «suficient» per aprendre a llegir i a utilitzar les regles d'aritmètica era de tan sols sis mesos.

Comprovam que a la societat eivissenca estava ben arrelada la idea que les distintes classes socials no havien de rebre la mateixa educació. Eren l'ocupació i la funció social de cada grup les que determinaven el tipus d'educació que aquests havien de rebre.

²⁸ *Les Pitiuses*, núm. 34, 14 d'agost de 1886.

²⁹ *Les Pitiuses*, núm. 4, 1 de novembre de 1885.

³⁰ *Les Pitiuses*, núm. 8, 5 de desembre de 1885.

³¹ *Les Pitiuses*, núm. 8, 24 de desembre de 1885.

³² Anunci inserat per RIBAS, Frederic al setmanari *Les Pitiuses*, Eivissa 18 d'octubre de 1885.

3. Conclusió

I, finalment, podem concloure afirmant que l'aparició a Eivissa de les mentalitats pròpies de la burgesia conservadora, a la dècada dels anys seixanta, es veu corroborada per l'aparició paral·lela dels primers elements d'educació obrerista. Aquestes tímides manifestacions, desencadenades pel fenomen de l'obrerisme urbà, no s'haurien fet presents si no haguessin existit els primers elements burgesos a la ciutat d'Eivissa. Si els mariners, pescadors i jornalers del camp tenien consciència que necessitaven educar-se, era perquè tenien suficient sentit social i de classe; és a dir, perquè en certa mesura, eren conscients de la seva situació d'explotació i consegüentment s'organitzaren per defensar els seus interessos de classe. No obstant això, la debilitat d'aquestes manifestacions pedagogicoobreristes ens aporten llum sobre l'escassa força o presència dels primers elements de caire burgès a Eivissa, encara dèbils econòmicament, cosa que a la vegada podria ésser una explicació del seu conservadorisme i, en general, de la seva assimilació als tradicionals poders illencs.